

ΑΝΑΠΗΡΙΑ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Π. Καραγιάννη, Λέκτορας Π.Τ.Δ.Ε.- ΑΠΘ

Ένα από τα θεμελιώδη θεωρητικά (και πολιτικά) κεκτημένα της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης είναι πως η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης δεν μπορεί παρά να είναι μια καθοριστική παράμετρος σε οποιαδήποτε προσπάθεια ανάγνωσης, ερμηνείας ή παρέμβασης στο χώρο της εκπαίδευσης. Βέβαια, στο συγκεκριμένο χώρο, η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης δεν μπορεί να επενδύεται έναν τυπικό, φορμαλιστικό χαρακτήρα, για τον απλούστατο λόγο πως, όπως έχει ειπωθεί από πολλούς εκπρόσωπους της Κριτικής Παιδαγωγικής¹, δεν είναι κάτι περισσότερο άδικο από το να βλέπεις, να κρίνεις, να αξιολογείς κοκ. με τα ίδια τυπικά κριτήρια άτομα κοινωνικά άνισα. Μια τέτοιου είδους επιφανειακή, εξισωτική μεταχείριση ατόμων κοινωνικά άνισων, δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να νομιμοποιεί με το χειρότερο τρόπο την ψευδή συνείδηση μιας «δίκαιης» αναπαραγωγής όλων των κοινωνικών αδικιών της παραγωγής. (Αλεξίου, 1999). Κι αν αυτό ισχύει στο χώρο αυτού που η κοινωνία ονομάζει και ορίζει ως «κανονικό» είναι αυτονόητο ότι θα ισχύει με έναν πολλαπλασιαστικό τρόπο σε αυτό που ονομάζει και ορίζει ως «παθολογικό» (για να χρησιμοποιήσουμε τα επίθετα από τον τίτλο του κλασικού βιβλίου του Ζορζ Κανγκιλέμ (2007)², στο χώρο δηλαδή της αναπηρίας. Στο κείμενο, λοιπόν, που ακολουθεί θα διερευνήσουμε τις ιδιόρρυθμες σχέσεις που συνδέουν αυτές τις τρεις έννοιες που συγκροτούν και τον τίτλο της παρούσας πράξης/ομιλίας, μια διερεύνηση που σε ένα σημαντικό βαθμό θα στηριχθεί στο θεωρητικό πλαίσιο της φιλοσόφου Iris Marion Young (2000·2004·2006) και των συνεχιστών της (με πιο σημαντική, ανάμεσά τους, τη Nancy Fraser, 1997·2003). Ένα θεωρητικό πλαίσιο που επιμένει να προσεγγίζει και να αναλύει τα ζητήματα της κοινωνικής δικαιοσύνης, μέσα από την οπτική της πολιτικής της αναγνώρισης της διαφοράς.

Η Young (2000·2004·2006) δεν αμφισβητεί το ζήτημα της αναδιανομής των υλικών και πολιτισμικών αγαθών, ως τρόπο απαλοιφής της κοινωνικής αδικίας³,

¹ Βλ. Apple, M. W. (2006). *Educating the right way*. London: Routledge.

² Κανγκιλέμ, Ζ. Το κανονικό και το παθολογικό Αθήνα 2007, εκδ. Νήσος

³ Η (ανα)διανεμητική πολιτική αποτελεί ένα από τα κεντρικά ζητήματα ανάλυσης του John Rawls. Το 1971 ο Rawls με το βιβλίο του που θεωρήθηκε τομή στο χώρο, *Theory of Justice (1971)*, ασχολήθηκε ενδελεχώς με τα ζητήματα της κοινωνικής δικαιοσύνης. Το έργο του αυτό θεωρήθηκε καταλυτικό καθώς και οδηγός/πλαίσιο για πολιτικές μεταρρυθμίσεις σε όλο τον κόσμο. Η (ανα)διανεμητική πολιτική αποτέλεσε την κυρίαρχη ιδέα για απαλοιφή της κοινωνικής αδικίας και κατεύθυνση προς την ισότητα. Αντιθέτως, η Young και οι συνέχιστές, εντόπισαν κενά στη θεωρία του Rawls και επιχειρηματολόγησαν ισχυρά υπέρ του ζητήματος της Αναγνώρισης της ταυτότητας και της διαφοράς.

εστιάζει όμως περισσότερο στις αιτίες που προκαλούν την κοινωνική αδικία και την ανισότητα, θίγοντας επισταμένως τα ζητήματα της αναγνώρισης των διαφορών των κοινωνικών ομάδων καθώς και των συνεπειών που προκύπτουν από αυτές τις διαφορές.

Πιο συγκεκριμένα, η Young (2000·2004·2006), άσκησε κριτική στη θεωρία της (ανα)διανεμητικής πολιτικής του Rawls, διατυπώνοντας τα παρακάτω επιχειρήματα: η αναδιανομή λειτουργεί στη βάση ενός αξιώματος: συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες -γυναίκες, ανάπηροι, μαύροι, φτωχοί- αποκλείονται από ευκαιρίες τοποθετούμενες στη θέση των λιγότερο πλεονεκτούντων (least advantaged). Η ομαδοποίηση αυτή δε λαμβάνει υπόψη της το γεγονός πως οι συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων ανήκουν επίσης σε γενικότερες κατηγορίες πληθυσμού. Επιπροσθέτως, η ομαδοποίηση γίνεται στη βάση ενός κυρίαρχου χαρακτηριστικού, όπως η φυλή, το φύλο, η εθνικότητα, η σεξουαλικότητα, το μη ομαλοποιημένο σώμα (δηλ. μαύροι, τσιγγάνοι, γυναίκες, μετανάστες, ομοφυλόφιλοι, ανάπηροι) παραβλέποντας μια κεντρική θέση των κλασικών της κοινωνιολογίας: πως το επιμέρους άτομο δεν είναι αυτό που φαίνεται ως η κυρίαρχη ή η "προεξέχουσα" πλευρά του αλλά το σύνολο των κοινωνικών του σχέσεων. Κατανοεί κανείς, από το πλαίσιο της παραπάνω θεώρησης πως με την κοινωνική πολιτική που εφαρμόστηκε βασισμένη στο Ρολσιανό μοντέλο λειτούργησε ακριβώς η λογική της ομαδοποίησης με βάση τα χαρακτηριστικά και με αυτόν τον τρόπο αποσιώπησε το γεγονός των ανισοτήτων των κοινωνικών δομών, -οι οποίες μέσα από αυτή την αποσιώπηση- αναπαράγονται και ισχυροποιούνται. Δεν είναι γι αυτό καθόλου τυχαίο πως είναι η Young (2004·2006) αυτή που επανεισάγει, στην κοινωνική πολιτική, τον όρο κοινωνικές δομικές ανισότητες (social inequalities)⁴.

Η θεωρία περί αναδιανομής των οικονομικών και πολιτισμικών αγαθών αντιμετωπίζει την πραγματικότητα στατικά, παίρνοντας υπόψη μια μόνιμη και σταθερή διάσταση παραβλέποντας έτσι, άλλες σημαντικές κοινωνικές μεταβλητές οι οποίες κατά τη Young και τη Fraser είναι σημαντικές, όπως ο «ιεραρχικός καταμερισμός της εργασίας» ή το ζήτημα της «κανονικοποίησης».

Η θεωρία περί αναδιανομής, κατά την Young, είναι απαραίτητη αλλά πρέπει να ιδωθεί μέσα από ένα άλλο πρίσμα ενσωματώνοντας στη συλλογιστική της την ίδια τη δυναμική των κοινωνικών δομών, αφού οι κοινωνικές αδικίες αναπαράγονται όταν

⁴ Τον όρο χρησιμοποιούν αρκετοί ερευνητές στο χώρο της αναπηρίας, ως όρια που αναπηροποιούν disabling barriers, «Overcoming Disabling Barriers» L. Barton (2006). London: Routledge. Ανάπηρα/ατελή δικαιώματα και λάθη, Disabling rights or wrongs T. Shakespear (2006) London:Routledge. (βασιλής για λογοτεχνικές αποδόσεις)

εξετάζουμε, στατικά ή στο επίπεδο των "συνδρόμων" και των συνεπειών την κατάσταση των ομάδων και όταν προτείνουμε μόνο μέτρα διορθωτικής, «επισκευαστικής» στην ουσία, κοινωνικής πολιτικής, (όπως συμβαίνει στη χώρα μας, θα το διαπιστώσουμε σε λίγο, με τις τελευταίες κυβερνητικές "μεταρρυθμίσεις" στο χώρο της "ειδικής αγωγής"). Η αδικία δεν είναι κακή τύχη ή κακή μοίρα, και δεν μπορεί να μεταφράζεται μόνο ως ανάγκη ή στην πιο φιλελεύθερη απόδοση της ως ατομική επιλογή, αφού, σύμφωνα με την Young, τα άτομα τοποθετούνται σε κοινωνικές δομές και βιώνουν αποκλεισμό ο οποίος οφείλεται στη θεσμική οργάνωση, τους κανόνες, τις αποφάσεις ή ακόμη αθροιστικά στις συνέπειες όλων των παραπάνω και όχι στα γονίδια ή στην δήθεν «ελεύθερη» βούληση τους. Βέβαια η παραπάνω θεώρηση από τη μεριά της Young δεν ουσιοποιεί κι ούτε μυθοποιεί το ρόλο των κοινωνικών δομών (όπως είχε συμβεί σε κάποιες ακραίες εκδοχές του στρουκτουραλισμού), αφού γι' αυτήν οι κοινωνικές δομές «λικνίζονται» μετέωρες στην επικράτεια του φιλοσοφικού στοχασμού και είναι αυθύπαρκτες και ανεξάρτητες από τα κοινωνικά δρώντα πρόσωπα. Οι κοινωνικές αδικίες προκύπτουν μόνο κοινωνικά.

Πάντως μια τέτοια στατική ή μονόπλευρη και μονοδιάστατη (στη βάση δηλαδή του διαχωρισμού των ομάδων με τα χαρακτηριστικά που παραπάνω προαναφέρθηκαν) θεώρηση έχει άμεσες επιπτώσεις στη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής. Για την αποφυγή αυτών των επιπτώσεων η Young προτείνει ένα πλαίσιο ερμηνείας και παρέμβασης στις συζητήσεις για την κοινωνική αδικία. Ένα πλαίσιο που περιλαμβάνει την ανάλυση των αιτιών και των συνεπειών των ανισοτήτων οι οποίες αναπόφευκτα οδηγούν στην ύπαρξη και ισχυροποίηση της αναπαραγωγής των άδικων κοινωνικών δομών.

Η Young (2006) παραπέμποντας στην Fraser και συμφωνώντας μαζί της θεωρεί ότι:

«ο σκοπός μιας θεωρίας περί ισότητας εκτός από το να διαπιστωθούν οι πηγές αδικίας είναι το να αναγνωριστούν οι τρόποι με τους οποίους οι θεσμικές και κοινωνικές σχέσεις «συνωμοτούν», διαφοροποιημένα, ώστε να περιορίσουν τις ευκαιρίες κάποιων ανθρώπων να αναπτύξουν και να εξασκήσουν τις ικανότητές τους και να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους. Τα άτομα περιορίζονται από τις δομικές αυτές σχέσεις μιας και οι αδικίες είναι κοινωνικά διαμορφωμένες. Επομένως, με έναν τέτοιο ορισμό περί δικαιοσύνης οι πολιτικά δημοκρατικές κοινότητες είναι συλλογικά υπεύθυνες για την αναγνώριση των μορφών και την άρση των αδικιών περισσότερο από ότι είναι υποχρεωμένες να διορθώσουν τα αποτελέσματα και τις συνέπειες των «κτηνωδών αδικιών» όπως τις αποκαλούν» (σελ. 16)

Κάτι αντίστοιχο, για να αναφερθούμε στην ελληνική βιβλιογραφία, έρχεται να υποστηρίξει η Α. Αθανασίου (2006)⁵ η οποία αναφερόμενη στα ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης αναφέρεται σε μια νέα μορφή εξουσίας και παραγκωνισμού των ομάδων στις δυτικές φιλελεύθερες καπιταλιστικές κοινωνίες. Η εξουσία αυτή κατά την Αθανασίου αποκτά την αύρα της οικουμενικής ηθικοπολιτικής αρχής, αφού:

διαθέτει πιο σύνθετες και αποτελεσματικές θεμελιώσεις καθώς διαπλέκεται με νομιμοποιημένα καθεστάτα γνώσης, ευμενείς διαδικασίες υποκειμενοποίησης και επιθυμητές πρακτικές παρέμβασης (σελ. 23).

Υιοθετώντας λοιπόν, τη συγκεκριμένη οπτική περί δομικών ανισοτήτων της Young (2006) και την ανάλυση της Αθανασίου (2006) για τους τρόπους με τους οποίους αυτές οι δομικές ανισότητες αναπαράγονται, θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να αναγνωρίσουμε τους τρόπους με τους οποίους οι θεσμικές και κοινωνικές σχέσεις «συνωμοτούν» μέσα από τα νομιμοποιημένα καθεστάτα γνώσης, τις ευμενείς διαδικασίες υποκειμενοποίησης και τις επιθυμητές πρακτικές παρέμβασης για να περιορίσουν τις ευκαιρίες για τους ανάπηρους.

Για να μην γενικολογούμε και για να προσπαθήσουμε να κάνουμε στο μέτρο του εφικτού αυτό που μια κλασική φράση του πολιτικού στοχασμού προτάσσει, δηλαδή μια συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης, θα προσπαθήσουμε να «γειώσουμε» τις παραπάνω θεωρητικές προκείμενες στην ελληνική πραγματικότητα, εστιάζοντας στον πρόσφατο νόμο ο οποίος ήδη ψηφίστηκε στις αρχές Σεπτεμβρίου από το θερινό τμήμα της βουλής και αφορά στα θέματα της αναπηρίας και της Ειδικής Αγωγής.

Μένοντας συνεπείς στο θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύξαμε προηγουμένως το κείμενο θα κινηθεί προς δυο κατευθύνσεις.

Η πρώτη αυτή που επιγραμματικά και στενογραφικά προκύπτει από το προηγούμενο παράθεμα της Αθανασίου και η οποία θα μπορούσε να αποδοθεί με τον τίτλο: Κατηγοριοποιήσεις πληθυσμού, νομιμοποιημένα καθεστάτα γνώσης, πρακτικές παρέμβασης και αναπηρία.

Η δεύτερη, χρησιμοποιώντας τόσο τη γλώσσα της μεταφοράς όσο και τη γλώσσα της λογοτεχνίας, (όπως θα διαφανεί σε λίγο): Ένταξη: «Πύλη χωρίς άδεια εισόδου και μορφές αναπαραγωγής των δομικών ανισοτήτων σήμερα». Ας ξεκινήσουμε λοιπόν με την πρώτη.

---

⁵ Η Αθανασίου ενδιαφέρεται κυρίως για την εξουσία όχι που επιβάλλει υποταγή αλλά περισσότερο για αυτήν που εμπνέει συναίνεση. Για την εξουσία που γίνεται πάνω από όλα γενικευμένη θέσμιση και οροθέτηση εξατομικευμένων πεδίων της καθολικότητας και της κοινοτοπίας του κανονικού.

A. Κατηγοριοποιήσεις πληθυσμού, νομιμοποιημένα καθεστώτα γνώσης, πρακτικές παρέμβασης και αναπηρία

Στα κείμενά της η Young (2000,2004,2006) αναφέρεται στο σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η ιστορικοποίηση αυτών των δομικών ανισοτήτων, στις οποίες αναφερθήκαμε προηγουμένως. Η αναφορά στην ιστορικοποίηση θεωρείται απαραίτητη για την αναγνώριση των δομικών αδικιών και την κατασκευασμένη γνώση που τις νομιμοποιεί. Σύμφωνα άλλωστε με τον Bourdieu είναι αναγκαία η ιστορικοποίηση των όρων παραγωγής κάθε μορφής γνώσης καθώς και των μεθόδων και των εργαλείων που αξιοποιήθηκαν γι' αυτήν την παραγωγή έτσι ώστε να συνδεθεί η γνώση αυτή με τη βαθύτερη κοινωνική σκοπιμότητα που τις περισσότερες φορές απωθείται στο ίδιο της το βαθύτερο πολιτικό «ασυνείδητο» (Bourdieu 2003 & 2007). Θα διερευνήσουμε, λοιπόν, στο ίδιο το σώμα του Νόμου τις ιδεολογικές αναπαραστάσεις, ως προϊόντα συγκεκριμένων κοινωνικών και πολιτικών θεωρήσεων, καθώς επίσης και ποικίλων συμφερόντων/ενδιαφερόντων που εμφιλοχωρούν, «πασπαλισμένες» με τη «νομική ρητορική του ουδέτερου και του απρόσωπου» (Μπουρντιέ: 1992, σ. 169) και με δήθεν αντικειμενικές και απαθείς επιστημονικοφανείς εκφωνήσεις. Θεωρούμε μια τέτοια διερεύνηση αναγκαία γιατί όπως υποστηρίζει ο Μπουρντιέ (1992), στη μελέτη του που διερευνά τη νομική γλώσσα:

«Το δίκαιο καθιερώνει την καθεστηκία τάξη (πραγμάτων) επικυρώνοντας μια θεώρηση αυτής της τάξης που είναι κρατική θεώρηση εγγυημένη από το Κράτος. Επιθέτει στους φορείς μια εγγυημένη ταυτότητα, μια ληξιαρχικά διαπιστωμένη ταυτότητα... [...]. Δεν είναι υπερβολικό να πει κάποιος ότι το δίκαιο φτιάχνει τον κοινωνικό κόσμο, με την προϋπόθεση να μην ξεχάσει ότι φτιάχνεται από αυτόν» (σ. 191).

Ήδη στο άρθρο 3 του υπό εξέταση νόμου για μια ακόμη φορά (όπως και στους προηγούμενους βλ. Ν2817/2000, Ν1566/1985, Ν1143/1981) η κατηγοριοποίηση των αναπήρων γίνεται με βάση τη «νόρμα» και το αποκλίνουν ή "προεξέχον" χαρακτηριστικό. Οι συντάκτες του παρόντος νόμου δεν έχουν λάβει υπόψη τους ούτε την κριτική που έχει ασκηθεί (Ζώνιου-Σιδέρη, 2004· Vlachou-Balafouti & Zoniou-Sideri, 2000) όλα τα προηγούμενα χρόνια ούτε και τον επίσημο λόγο των αναπήρων όπως αυτός έχει αποτυπωθεί από τις διεθνείς διακηρύξεις. Το άρθρο 3, λοιπόν, ορίζει ότι στους μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες συγκαταλέγονται κυρίως,

«όσοι παρουσιάζουν -νοητική καθυστέρηση, αισθητηριακές ανεπάρκειες, κινητικές ανεπάρκειες, χρόνια νοσήματα, διαταραχές ομιλίας και λόγου, ειδικές μαθησιακές δυσκολίες, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές, ψυχικές διαταραχές, πολλαπλές αναπηρίες-»

Γίνεται ολοφάνερο από την παραπάνω διαύπωση ότι οποιαδήποτε απόκλιση είτε προς τα πάνω είτε προς τα κάτω αποδίδεται σε ενδογενείς παράγοντες της ανάπτυξης του παιδιού. Εκτός από το ότι αυτό αποτελεί επιστημονική ανακρίβεια (Ζώνιου-Σιδέρη, 2004) παράλληλα προσφέρει μια ισχυρή πλατφόρμα νομιμοποίησης των δομικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση στη βάση της επικαλούμενης βιολογικής ανισότητας. Δεκαετίες τώρα, οι απόψεις και τα ιδεολογήματα για τη νόρμα και η ομοιογένεια του μαθητικού πληθυσμού έχουν καταρριφθεί από το σύνολο των παιδαγωγικών και κοινωνιολογικών⁶ θεωριών, καθώς και των θεωριών της αγωγής (Giroux, 1984· Thomas, 1982· Tomlinson, 1981, με αναφορές όλων αυτών και πολλών άλλων στον Vygotsky). Αυτό που συστηματικά αγνοείται είναι η ταύτιση μεταξύ πραγματικής και εικονικής ταυτότητας του ανάπηρου, ή αλλιώς στη γλώσσα των σπουδών περί αναπηρίας μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς αναπηρίας. Ταυτίζεται δηλαδή η οργανική βλάβη με εξωγενή κοινωνικά αίτια τα οποία προκαλούν προβλήματα και εμπόδια στο άτομο που φέρνει τη βλάβη. Επιπλέον, όλα αυτά τα εξωγενή κοινωνικά χαρακτηριστικά προσλαμβάνονται ως γνωρίσματα και προσάπτονται στην οργανικότητα. Είναι κατά το Giroux (1984) τα στερεοτυπικά γνωρίσματα για τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας που έχει γίνει στόχος προκαταλήψεων. Αυτές δε, οι προκαταλήψεις θεωρούνται από όλους τους υπόλοιπους «φυσικές» και αντικειμενικές αλήθειες με αποτέλεσμα οι ιδεολογίες ως δευτέρα φύση του ανθρώπου μέσα στην ιστορική τους πορεία να διαμορφώνονται και να παγιώνονται ως σταθερές αλήθειες. Η νομοθετική αυτή θέσμιση νομιμοποιεί την πλασματική και κοινωνικά άνιση κατασκευή της ομοιογένειας του μαθητικού πληθυσμού.

Πέρα από το πλαίσιο των δομικών ανισοτήτων που γίνονται φανερές στο άρθρο 3 όπου η αναπηρία προσδιορίζεται ξεκάθαρα μέσα από την κατηγοροποίηση και την ταύτισή της με την ανεπάρκεια, εδώ παρατηρούμε και τις άλλες μορφές βιο-

---

⁶ Αν και όπως παρατηρούν, το 1996 οι Meekosha και Jakubowicz τα ζητήματα της αναπηρίας δεν έχουν ενσωματωθεί στα θέματα που ενδιαφέρουν την Διεθνή Κοινωνιολογική Επιτροπή (σελ.92) και ούτε αντιμετωπίζονται οι ζωές των αναπήρων ως παραδείγματα βεβήλωσης της κοινωνικής δικαιοσύνης. Meekosha H. & Jakubowicz, A. Disability, participation, representation and social justice. In Christensen, C. & Rizvi, F. (1996). Disability and the Dilemmas of Education and Justice. Buckingham: Open University Press.

εξουσίας όπως τις ορίζει η Αθανασίου (2006). Η νέα αυτή μορφή βιο-εξουσίας δεν θεμελιώνεται πάνω στην εξαίρεση και τον εγκλεισμό, όπως στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, αλλά μέσα από τις σύνθετες και αποτελεσματικές διαδικασίες οι οποίες συνυφαίνονται με «νομιμοποιημένα καθεστώτα γνώσης» κατηγοριοποιήσεις, στατιστικές συχνότητες, διαγνώσεις και τέλος επιθυμητές πρακτικές παρέμβασης. Μια τέτοια θεώρηση που βλέπει τα κοινωνικά υποκείμενα στην ουσία ως πραγματοποιημένα "αντικείμενα" του λόγου της episteme (για να θυμηθούμε τον Φουκό) ή του δήθεν αμόλυντου από την ιδεολογία και την κοινωνική ανταγωνιστικότητα νομικού λόγου ενισχύεται από μια εντελώς εξατομικευμένη, σχεδόν ιδιωτική και ιδιωτεύουσα, θεώρηση, όπως διαφαίνεται στην επόμενη διατύπωση:

«[στα πλαίσια του σκοπού της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης επιδιώκεται] η βελτίωση και αξιοποίηση των δυνατοτήτων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων τους ώστε να καταστεί δυνατή η ένταξή τους ή επανένταξή τους στο κοινό σχολείο όπου και όταν αυτό είναι εφικτό» (άρθρο 2 παράγραφος 1β επισήμανση δική μου)

Η δυνατότητα δηλαδή προσαρμογής του ατόμου ανάλογα «με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων του...» αλλά και ως προϊόν της προηγηθείσας θεραπείας, αποκατάστασης, αναδεικνύει την ένταξη ως επιλογή ή και κατόρθωμα. Επιπροσθέτως, η ένταξη θα επιτευχθεί ανάλογα με το βαθμό ομαλοποίησης του παιδιού αλλά και της επιτυχημένης επιλογής του ως προς τις μορφές εκπαίδευσης και αποκατάστασης.

Στο πλαίσιο αυτής της τυποποιητικής και πατερναλιστικής θεώρησης όλες οι παρεχόμενες από την ειδική αγωγή εκπαίδευση υπηρεσίες, ιατροπαιδαγωγικές, ΚΕΔΔΥ, διαγνώσεις και διαφοροδιαγνώσεις, αποτυπώσεις, εξειδικευμένα εργαλεία, ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα και συστηματικές παρεμβάσεις φαίνεται να στοχεύουν στην (από όλα τα παραπάνω αυθαίρετα οριζόμενη) κανονικοποίηση της ζωής εν ονόματι της ανθρώπινης ευτυχίας. Ταυτόχρονα, οι γονείς και κηδεμόνες των μαθητών δεν παίζουν αποφασιστικό ρόλο στον καθορισμό του Εκπαιδευτικού τους προγράμματος (ΕΠΕ) όπως ίσχυε μέχρι τώρα (Ν/2817/2000) αφού η άποψή τους δεν θεωρείται «δεσμευτική» (βλ. άρθρο 5 &3). Έτσι, μέσα από το νόμο αναδύεται η αύρα μιας ηθικο-πολιτικής αρχής, όχι με το είδος της αυτοτελούς μορφής εξουσίας αλλά ως «στρατηγική σχέση» για εξουσία.

«Η παλιά δύναμη του θανάτου που ήταν το σύμβολο της εξουσίας (ή και του εγκλεισμού, εκτοπισμού δική μου πρόσθεση) καλύπτεται τώρα προσεχτικά από

τη χειραγώγηση των σωμάτων και την υπολογιστική διαχείριση της ζωής»
Φουκό (1982, σελ. 171).

Το «σώμα» των ειδικών επαγγελματιών που προαναγγέλλεται⁷, με προκαθορισμένες σχεδόν «ανατομικές» αρμοδιότητες νομιμοποιεί την επίκληση του καλοκάγαθου ανθρωπιστικού ιδεώδους. Θεμελιώνεται ο επαγγελματισμός στη βάση της ομαλοποίησης ενός κατακερματισμένου ανάπηρου σημείου του μη κανονικοποιημένου σώματος, και νομιμοποιούνται τα υπάρχοντα καθεστώτα γνώσης που αντιμετωπίζουν τους ανάπηρους ως κλινικά και ιατρικά περιστατικά

Γίνεται κατανοητό από όλα τα παραπάνω, ότι η νομοθεσία ισχυροποιεί και αναπαράγει μέσα από τους προαναφερθέντες τρόπους δομικές ανισότητες, με δαιδαλώδεις διαδικασίες, οι οποίες δίνουν την εντύπωση στα υποκείμενα ότι αναγνωρίζονται, ότι τα ίδια μπορούν να επιλέξουν (μέσα από ένα φάσμα υπηρεσιών) και ότι υφίσταται μέριμνα σε θέματα υγείας, εκπαίδευσης και επαγγέλματος⁸.

B. Ένταξη⁹: «Πύλη χωρίς άδεια εισόδου και μορφές αναπαραγωγής και ισχυροποίησης των δομικών ανισοτήτων σήμερα»

Είπαμε προηγουμένως πως σε αυτή την ενότητα θα επιστρατεύσουμε τη γλώσσα της λογοτεχνίας για τις ανάγκες τούτης της μελέτης. Θα το επιχειρήσουμε χρησιμοποιώντας την μετανάγνωση που κάνει η Αθανασίου (2006) στην αλληγορία του Κάφκα (στο μυθιστόρημά του *Ο Πύργος*) για τη ζωή του Γιόζεφ Κ στους πρόποδες του Πύργου¹⁰. Η παραβολή έχει ως εξής: Ένας χωρικός επιζητεί την πρόσβασή του στον Πύργο για πολλά χρόνια. Οι φύλακες της Πύλης δεν του

⁷ Άρθρο 17

Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό

1. Για τη στελέχωση των ΚΔΑΥ, των Σχολικών Μονάδων Ειδικής Αγωγής και Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης προσλαμβάνεται ειδικό εκπαιδευτικό προσωπικό (ΕΕΠ)

2. Το ειδικό εκπαιδευτικό προσωπικό ανήκει στους παρακάτω κλάδους: Κλάδος ΠΕ 21 (Θεραπευτών του λόγου), Κλάδος ΠΕ 22 (Επαγγελματικών Συμβούλων) Σύμβουλοι επαγγελματικού προσανατολισμού, Κλάδος ΠΕ 23 (Ψυχολόγων), Κλάδος ΠΕ 24 (Παιδοψυχιάτρων), Κλάδος ΠΕ 25 (Σχολικών Νοσηλευτών), Κλάδος ΠΕ 26 (Θεραπευτών του Λόγου), Κλάδος ΠΕ 28 (Φυσικοθεραπευτών), Κλάδος ΠΕ 29 (Εργοθεραπευτών), Κλάδος ΠΕ 30 (Κοινωνικών Λειτουργών), Κλάδος ΠΕ 31 (Εξειδικευμένο α). στον επαγγελματικό προσανατολισμό των τυφλών β). Στην κινητικότητα, τον προσανατολισμό και τις δεξιότητες καθημερινής διαβίωσης των τυφλών, γ). Στη νοηματική γλώσσα των κωφών.

⁸ Ο νόμος στοχεύει να επιλύσει «πάγια αιτήματα» του χώρου συμπεριλαμβάνοντας τις ανάγκες που κατά καιρούς έχουν εκφραστεί στα ΜΜΕ από τους υποτιθέμενους «διαχειριστές» «ειδικούς», και επαίοντες αξιοποιώντας ταυτόχρονα τα αιτήματα μιας «κοινής γνώμης» ήδη προδιαμορφωμένης και προκατειλημμένης.

⁹ Η ισχυροποίηση του ειδικού πλαισίου κατά το νόμο θα οδηγήσει σε «ουσιαστική κοινωνική ενσωμάτωση» σαν να αποτελεί η ένταξη φυσικό επακόλουθο μιας ισχυρής ειδικής ξεχωριστής εκπαίδευσης.

Η αποδιάρθρωση της κουλτούρας της συλλογικότητας, και της κοινωνικής συνείδησης του ανήκειν δεν επιλύεται με τη διαχειριστική αντίληψη του παρόντος νόμου για τα κοινωνικά ζητήματα, ούτε αποτρέπεται η συνέχιση του κοινωνικού ρατσισμού για την ομάδα των αναπήρων.

¹⁰ Υπάρχει βιβλιογραφική μετανάγνωση του Αγκάμπεν και του Ντερριντά για την ίδια παραβολή.βλ. Αθανασίου (2006).

επιτρέπουν πρόσβαση στο κάστρο. Ο χωρικός περιμένει για χρόνια την άδεια εισόδου ρωτώντας και ξαναρωτώντας τους φύλακες. Πριν πεθάνει ζητάει να μάθει από τον φύλακα για το ποιος κέρδισε την άδεια εισόδου. Ο φύλακας του απαντά ότι κανείς άλλος δεν την κέρδισε μιας και η Πύλη αυτή ήταν φτιαγμένη μόνο για εκείνον και τώρα θα κλείσει. Η Πύλη ήταν φτιαγμένη για τον χωρικό που ζούσε στους πρόποδες. Η ζωή του Γιόζεφ Κ. δεν ανήκε ούτε στον οίκο ούτε στην πόλη (πόλις με την έννοια της πολιτικής). Η ζωή του, κατά τη Αθανασίου, ήταν στο όριο, στους πρόποδες, στο σύνορο μεταξύ των δύο, - οίκου και πόλης. Για να θυμηθούμε τον Αγκάμπεν (2005) ήταν μια γυμνή ζωή. Ζωή και όχι βίος. Αυτό που την καθιστούσε βίο ήταν η πολιτική ως αποκλεισμός από την πόλη – «η μετατροπή της στο αποκηρυγμένο περιθώριο της τάξης του πολιτικού» (σελ.15). Η ζωή του Γιόζεφ Κ. «περικλείονταν μόνο δυνάμει του αποκλεισμού της» (σελ.15), ήταν, με άλλα λόγια, μια «συμπερίληψη δια του αποκλεισμού».

Θα αναρωτιόταν κανείς για την λειτουργία της συγκεκριμένης παραβολής στο παρόν κείμενο. Ας ξεδιπλώσουμε λοιπόν, τους λόγους που υποβάλλουν την επανάληψη της συγκεκριμένης παραβολής όσον αφορά τους ανάπηρους, το νόμο και τα θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης. Η ανάλυση γίνεται σύμφωνα με τις λέξεις κλειδιά της αλληγορίας και την προσωπική μας μετάφραση η οποία διατυπώνεται με τη μορφή των παρακάτω «ισοτήτων».

Χωρικός σε αποκλεισμό =ανάπηρος σε αποκλεισμό

Πύλη=Νόμος

Φύλακες= Επιστημικές (epistem –ικες) μορφές φροντίδας, διαχείρισης και χειραγώγησης

Γυμνή ζωή = μη πολιτικός βίος

Ας διατυπώσουμε λοιπόν, εκ νέου την παραβολή χρησιμοποιώντας τις παραπάνω «ισότητες».

Οι ανάπηροι με τον τρόπο που αντιμετωπίζονται στην παρούσα νομοθεσία αλλά και στις προηγούμενες, ως σώματα προς αποκατάσταση και ομαλοποίηση, γυμνά και πολιτικά ανώνυμα, μέσω του περιληπτικού τους αποκλεισμού, στέκονται μπρος στην ορθάνοιχτη Πύλη του Νόμου. Ο νόμος με την ανοιχτή υπόσχεση της ένταξης, η οποία θα προκύψει ως προσωπικό κατόρθωμα των αναπήρων, ή και ως συνέπεια εξέλιξη του ισχυρού ειδικού πλαισίου, μεριμνά για τη διάνοιξη ή μη της Πύλης. Η κυριαρχία -υπό την έννοια του κανόνα και της νομιμοποίησης της εξουσίας θεμελιώνεται στην προνομιακή δυνατότητα της αναστολής του Νόμου (Αγκάμπεν:

2005). Ο ανάπηρος στέκεται ενώπιον του Νόμου, ενώπιον της Πύλης, άρα και Ενώπιον των δικαιωμάτων του, τα θωρώντας βέβαια εξ' αποστάσεως. Η Πύλη υφίσταται και αφορά μόνο το συγκεκριμένο άνθρωπο (τους συγκεκριμένους ανθρώπους ανάπηρους) ο νόμος αποκτά ισχύ μέσω τη ορθάνοιχτης πύλης (θεσμοθετημένη ένταξη), και ταυτόχρονα μέσω της διαρκούς αναστολής της εφαρμογής του όπως διαφαίνεται στην φράση: «όπου και όταν αυτό είναι εφικτό¹¹». Αναπόφευκτη η αδυναμία του ανάπηρου να εισέλθει στον ανοιχτό και αφύλακτο και για αυτό τον λόγο ανυπέρβλητο Νόμο. Η αδυναμία τοποθετείται στον ανάπηρο, για τον ανάπηρο ο νόμος είναι ανυπέρβλητος.

Η συγκεκριμένη νομοθεσία διαθέτει επίσης ένα οργανωμένο και δαιδαλώδες δίκτυο υποστήριξης, αποκατάστασης για να μη γίνεται διακριτή η «γυμνή ζωή» άλλα ούτε και η αναστολή του Νόμου. Υπάρχει μέριμνα και φροντίδα και σαφή όρια μεταξύ φροντισμένης/θεραπευμένης ζωής και πολιτικής ζωής. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Αθανασίου: «Στον ορίζοντα της βιοπολιτικής εκφοράς της εξουσίας [...] η ζωή και ο βίος όπως και ο εγκλεισμός και αποκλεισμός εισέρχονται σε μια ζώνη απαραμείωτης και ανεπίκριτης αδιακρισίας» (σελ. 15).

Δεν είναι τυχαίο ότι απουσιάζει παντελώς οποιαδήποτε αναφορά στην έννοια του «ενεργού πολίτη». Η στοχοθεσία της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης ταυτίζεται με τη δημιουργία πολιτών δεύτερης κατηγορίας με μειωμένο κοινωνικό και πολιτικό ρόλο. (βλ. &4δ)

Ο Νόμος θεωρεί τη γυμνή ζωή, τη ζωή στο όριο φυσική και δεδομένη, για αυτόν τον λόγο δεν είναι και καθόλου επικριτικός. Αλλάζει μέσα από όλες αυτές τις μεθοδεύσεις /διευθετήσεις το επίπεδο της γύμνιας και ισχυροποιεί με αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη της γυμνής ζωής.

Η δε αναστολή του Νόμου μάς παραπέμπει ιστορικά, στην αναβολή της ενασχόλησης με τα ζητήματα της αναπηρίας στα λεγόμενα του «αναθεωρημένου» Rawls το1993:

“Ασχολούμενοι με το θεμελιώδες ερώτημα της πολιτικής δικαιοσύνης δηλαδή: ποια είναι η πιο κατάλληλη εννοιολόγηση της δικαιοσύνης; -ώστε να καθοριστούν λεπτομερώς οι όροι της κοινωνικής συνεργασίας μεταξύ των πολιτών που θεωρούνται ελεύθεροι, ίσοι και κανονικοί, και έτσι να συνεργάζονται ως μέλη μιας κοινωνίας για μια ολοκληρωμένη ζωή-. Εάν θεωρήσουμε αυτό ως το θεμελιώδες ερώτημα, δεν εννοούμε, ασφαλώς ότι κανένας δεν υποφέρει από ασθένειες ή ατυχήματα· τέτοιες κακοτυχίες, οφείλουμε να τις αναμένουμε από τη ζωή, και να φροντίζουμε για τις αντίστοιχες παροχές. Δεδομένου, όμως του στόχου μας, αφήνω προς το παρόν, στην άκρη της συζήτησης το ζήτημα των αναπηριών, πρόσκαιρων ή

¹¹ Βλ. παραπάνω σελ. άρθρο 2 &1β

μόνιμων ή ακόμη και βαριά νοητικών, που εμποδίζουν τα άτομα να γίνουν μέλη της κοινωνίας και να συνεργαστούν με το συνήθη τρόπο» (σελ.20).

Διακρίνεται η αναβολή ενασχόλησης με τα συγκεκριμένα θέματα, στον παραπάνω ορισμό. Ορίζεται η αναπηρία που υπάρχει στη ζωή, ως πρόβλημα, ως εμπόδιο, το οποίο μέσω της αναβολής της ενασχόλησης δεν αποτελεί έναυσμα κοινωνικού στοχασμού και δράσης. Η ζωή όταν υπαχθεί στην πολιτική δικαιοδοσία του περιληπτικού αποκλεισμού μέσω της αναβολής του Νόμου κατά τον Αγκάμπεν (2005) εκτίθεται στο «"θάνατο" απογυμνωμένη από κάθε πολιτική διακύβευση».

Επίλογος

Μέσα από έναν λόγο που δεν προσπαθεί να αναπαραγάγει εκτεχνολογήσεις, κλινικού χαρακτήρα και ειδικών αναφορών που συνήθως εξορίζουν από το «σώμα» του λόγου παιδαγωγούς και κοινωνιολόγους, προσπαθήσαμε να ερμηνεύσουμε τα θέματα της αναπηρίας και να σταθούμε στον πυρήνα των δομικών αδικιών που υπόκειται η συγκεκριμένη ομάδα. Δοκιμάσαμε να ανιχνεύσαμε τις περίπλοκες σχέσεις ανάμεσα στα αποκλίνοντα χαρακτηριστικά και την προσδιορισμένη κοινωνική οριακότητα. Η αναπηρία, κατά τη γνώμη μας, βρίσκεται στην καρδιά των θεμάτων της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ένας κοινωνικά δίκαιος στοχασμός δεν μπορεί να αγνοεί τους «μεθοριακούς» αυτούς τόπους. Η κοινωνική δικαιοσύνη κρίνεται και διακρίνεται από τη μεθόριο. Γιατί όλοι κι όλα περνούν από μια "μεθόριο"...

Βιβλιογραφία

- Agamben, G. (2005). Homo Sacer: Κυρίαρχη Εξουσία και Γυμνή Ζωή. Αθήνα: Scripta.
- Αθανασίου, Α. (2006). Ζωή στο Όριο. Δοκίμια για το σώμα το φύλο και τη βιοπολιτική. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Αλεξίου, Β. (2008)._Λογοπραξίες.Αθήνα: Παπαζήσης
- Bourdieu, P.(2003) Η διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης, (μτφρ. Κ. Καψαμπέλη), Αθήνα: Πατάκης
- Bourdieu, P. (2007). Η αίσθηση της πρακτικής, (μτφρ.-επιμ. Θ. Παραδέλλης). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Giroux, H. (1984). Ideology, Agency and the Process of Schooling. In: Barton, L. & Walker, S. (eds.), Social Crisis and Educational Research. London: Croom Helm
- Fraser, N. (1997). Justice Interruptus. New York: Routledge.

- Fraser, N & Honneth, A. (2003). *Redistribution or Recognition. A Political Philosophical Exchange*. London: Verso.
- Φουκό, Μ. *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, τ.1. Αθήνα:Ράππα.
- Μπουρντιέ Π. (1992) *Μικρόκοσμοι. Τρεις μελέτες πεδίου*. (Ν. Παναγιωτόπουλος, επιμ.) Αθήνα: Δελφίνι.
- Nussbaum, M. (2006). *Frontiers of Justice. Disability, Nationality, Species Membership*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, J. (1971). *The Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press
- Rawls, J. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Thomas, D. (1982). *The Experience of Handicap*. London: Methuen
- Tomlinson, S. (1982). *A Sociology of Special Education*. London: Routledge &Kegan Paul.
- Vlachou-Balafouti, A. & Zoniou-Sideri, A. (2000). Greek Policy Practices in the area of Special/Inclusion Education. In Armstrong, F. Armstrong, D, Barton, L. (2000) *Inclusive Education*. London: David Fulton Publishers.
- Young, I. M. (2000a). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press
- Young, I. M. (2000b). Disability and the Definition of Work. In Pickering Francis, L. & Silvers, A. *Americans with Disabilities: Exploring Implications of the Law for Individuals and Institutions*. New York: Routledge
- Young, I. M. (2004). *Inclusion and Democracy*. Princeton: Princeton University Press
- Young, I. M. (2006). *Education in the Context of Structural Injustice. Educational Philosophy and Theory, Vol.38, N1, p. 93-103.*
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2004). Η εξέλιξη της ειδικής αγωγής: από το ειδικό στο γενικό σχολείο. Στο: Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (επιμ). *Σύγχρονες Ενταξιακές Προσεγγίσεις*. Τομ. Β'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα